

מערך שיעור

דמויות מופת בקהילה - בנימין מטודלה

עוגני השיעור

שכבת גיל: כיתה ה'

ציר מוביל: מסיפורי קהילות לפסיפס ישראלי

רעיון מרכזי: קהילות יהודיות שישבו בארצות הים התיכון עלו לארץ ישראל מתוך תחושת שייכות וזהות לאומית והתיישבו במרחבים מגוונים, ובכך מימשו את הרעיון הציוני הלכה למעשה.

נושא: דמויות מופת בקהילה - חכמים ומנהיגים מקהילות הים התיכון - בנימין מטודלה

מיומנויות:

אוריינות לשונית

אוריינות מידע

חשיבה יצירתית

ערכים וסוגיות לדיון:

מחויבות לערכי מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית - מה המשמעות של "מדינה יהודית" כשיש כל כך הרבה קהילות יהודיות שונות? איך הגיוון הפנימי ביהדות מחזק או מאתגר את הזהות הישראלית?

אהבת הדעת וחדוות הלמידה - מה אפשר ללמוד מהיסטוריה של קהילות יהודיות שחיו במקומות שונים במשך מאות שנים? איך הידע והחכמה שהן צברו תורמים למדינת ישראל היום?

בין-תחומיות: אומנות, גיאוגרפיה וספרות (פיוטים, שירה, כלי קודש)

פתיחה

מטרות: הכרת המושג - איש אשכולות ואשת אשכולות

מה עושים?

1. נראה לתלמידים שתי תמונות: נער ונערה (נספח 1).
 - נבקש לתאר את מה שרואים בתמונה.
 - ננסה לתת להם שם על פי התמונה שלהם.
2. נעורר דיון בשאלה: האם אדם יכול להתעניין בהרבה נושאים? האם אפשר לעסוק בכמה מקצועות? גם רופא וגם מורה, למשל?
3. נסביר את המושגים: איש אשכולות ואשת אשכולות.
 - **איש אשכולות או אשת אשכולות** הם אנשים שיש להם המון כישרונות וידע רחב בהרבה מאוד תחומים שונים. זה יכול להיות הצטיינות במדע, במוזיקה, באומנות, בשפות, בחישובים, ובכלל - לומדים ומתפתחים במגוון דברים.
4. שואלים: האם אתם מכירים אנשים כאלה בסביבתכם? במשפחה? בעיר? במדינה?
 - נותנים דוגמאות מוכרות לתלמידים: הרמב"ם, דוד בן-גוריון ועוד.
5. משתפים: **בנימין מטודלה**, שעליו נלמד היום, היה איש אשכולות. נגלה ביחד מה היו תחומי העניין הרבים שלו בתקופת ימי הביניים.
 - מסבירים: ימי הביניים זאת תקופה ארוכה בהיסטוריה, שנמשכה כ- 1,000 שנה - בערך משנת 500 עד שנת 1500 לספירה. המילה ביניים רומזת שהתקופה הזו נמצאת באמצע בין שתי תקופות חשובות אחרות: העת העתיקה: שבה חיו אימפריות גדולות כמו רומא ויוון. העת החדשה: שבה החלו גילויים מדעיים, מסעות גדולים ליבשות חדשות והמצאות רבות ששינו את העולם. לכן ימי הביניים הם הזמן שבאמצע, בין העבר הרחוק מאוד לבין תחילת העולם המודרני.

מה צריך?

תמונות
(נספח 1)

למידה פעילה

מטרות: היכרות עם דמותו ופועלו של בנימין מטודלה

הבנת ערכי המופת שמאפיינים אותה

מה עושים?

1. נחלק לתלמידים דף מידע על בנימין מטודלה (נספח 2).
 - על בסיס המידע נמשיך בחלק של הלמידה הפעילה.
2. בלמידה הפעילה בשיעור נשחק יחד וניצור משחקים שונים:
 - **משחק ריבועי הקסם:** מחלקים לתלמידים דף עם ריבועים מחולקים באלכסון לארבעה חלקים (נספח 3). התלמידים כותבים על כל חלק מילה שהיא חלק מצירוף בן שתי מילים (נספח 4). אפשר להדביק מהצד השני תמונה ואז כשהתלמידים גוזרים הם יכולים ליצור פאזל ולבדוק את התשובה (נספח 5).
 - **כתב סתרים:** התלמידים פותרים את כתב הסתרים או מכילים אחד משלהם.
 - **ארץ - עיר בירה - ים:** משחק מיון קבוצה. משחקים ובמחברת משייכים - ארץ ועיר בירה וים קרוב.
 - **מסע עולמי עם בנימין מטודלה:** מחלקים לתלמידים מפה (נספח 6) ועליהם לכתוב יומן מסע כאילו הם היו בנימין מטודלה. ההוראות ליומן המסע: חידות על כל מקום ומקום. יכולות להיות חידות נכון-לא נכון, שאלות רב ברירה, רביעיות ועוד.

מה צריך?

דף מידע
(נספח 2)

משחק ריבועי
הקסם (נספח 3)

צירופי מילים
(נספח 4)

תמונה
לגב המשחק
(נספח 5)

מפה (נספח 6)

עיבוד וסיכום

מטרה: פיתוח השראה אישית

מה עושים?

1. מאזינים לשיר בנימין מטודלה מילים: נתן אלתרמן לחן: נעמי שמר (שרים: הגשש החיוור).
2. עונים על שאלות בעקבות השיר (נספח 7)

לפניכם תמונה של אונייה. תכננו מסע שהייתם רוצים לעשות. כתבו את היעד, הסיבה לבחירת היעד, מה תצטרכו לקחת, עם מי תרצו לצאת, אולי אפילו לבד. סרטטו מפה וצאו לדרך.

דרך צלחה!

בנימין מטודלה: הנוסע היהודי שחשף עולמות

בנימין מטודלה היה נוסע, חוקר וסוחר יהודי נודע שחי בספרד בימי הביניים, במאה ה-12. מסעו המקיף, שתועד בספרו "מסעות בנימין", הוא אחד המקורות החשובים ביותר להבנת העולם היהודי והכללי של התקופה. הוא נחשב ל"מגלה ארצות" קדום שתיעד את תצפיותיו בפירוט יוצא דופן, הרבה לפני עידן התגליות הגדולות.

מאיפה הגיע?

בנימין נולד וגדל בעיירה טודלה שבממלכת נווארה (כיום בצפון ספרד), בערך בשנת 1130. מעט מאוד ידוע על חייו האישיים לפני מסעו, אך ברור שהיה אדם משכיל, סקרן ובעל רקע בתורה ובמסחר.

מטרת המסע: יותר מסתם טיול

הסיבות המדויקות למסעו של בנימין שנויות במחלוקת בין חוקרים, אך סביר להניח שהיו לו כמה מטרות משולבות:

1. מסחר: כסוחר, בנימין בוודאי ביקש ליצור קשרים עסקיים, לזהות נתיבי סחר חדשים ולרכוש סחורות נדירות ויקרות.
2. עלייה לרגל: ייתכן שכוונתו המקורית הייתה לעלות לרגל לארץ ישראל, יעד נחשק עבור יהודים רבים.
3. תיעוד הקהילות היהודיות: זוהי מטרתו הבולטת ביותר בספרו. בנימין הונע ככל הנראה מרצון עמוק לתעד את מצבן, גודלן, מנהגיהן ומנהיגיהן של הקהילות היהודיות הפזורות ברחבי העולם. הוא רצה לחבר בין קהילות מרוחקות ולספק מידע חיוני עליהן.
4. סקרנות אינטלקטואלית: בנימין היה איש אשכולות וסקרנותו הטבעית דחפה אותו לחקור עמים, תרבויות ונופים שונים.

מסלול המסע המופלא

מסעו של בנימין מטודלה החל בשנת 1165 ונמשך, ככל הנראה, כ-8 עד 14 שנים. הוא עבר דרך יבשות ואזורים רבים:

- אירופה: הוא החל בספרד, עבר דרך צרפת, איטליה (כולל רומא, שם פגש קהילה יהודית חשובה) ויוון (אתונה, סלוניקי).
- המזרח התיכון: משם המשיך דרך האיים האגאיים, קפריסין, ארץ ישראל (ירושלים, צפת, טבריה ועוד), סוריה, לבנון, עיראק (בגדד – בירת הח'ליפות העבאסית ומרכז יהודי עולמי חשוב, שם פגש את ראש הגולה) ופרס.

- צפון אפריקה ומצרים: בדרכו חזרה עבר בנימין במצרים (קהיר ואלכסנדריה, שם תיאר את הקהילה היהודית התוססת ואת קשריה עם מסחר בין-לאומי), וייתכן שאף הגיע לתימן ולצפון אפריקה.
- הודו וסין (דיווחים עקיפים): אף שבנימין עצמו לא הגיע לאזורים אלו, הוא כלל בספרו מידע יקר ערך על קהילות יהודיות בהודו ואף בסין, מידע שאסף משמועות של סוחרים ואנשי קשר.

"ספר המסעות" - תיעוד היסטורי נדיר

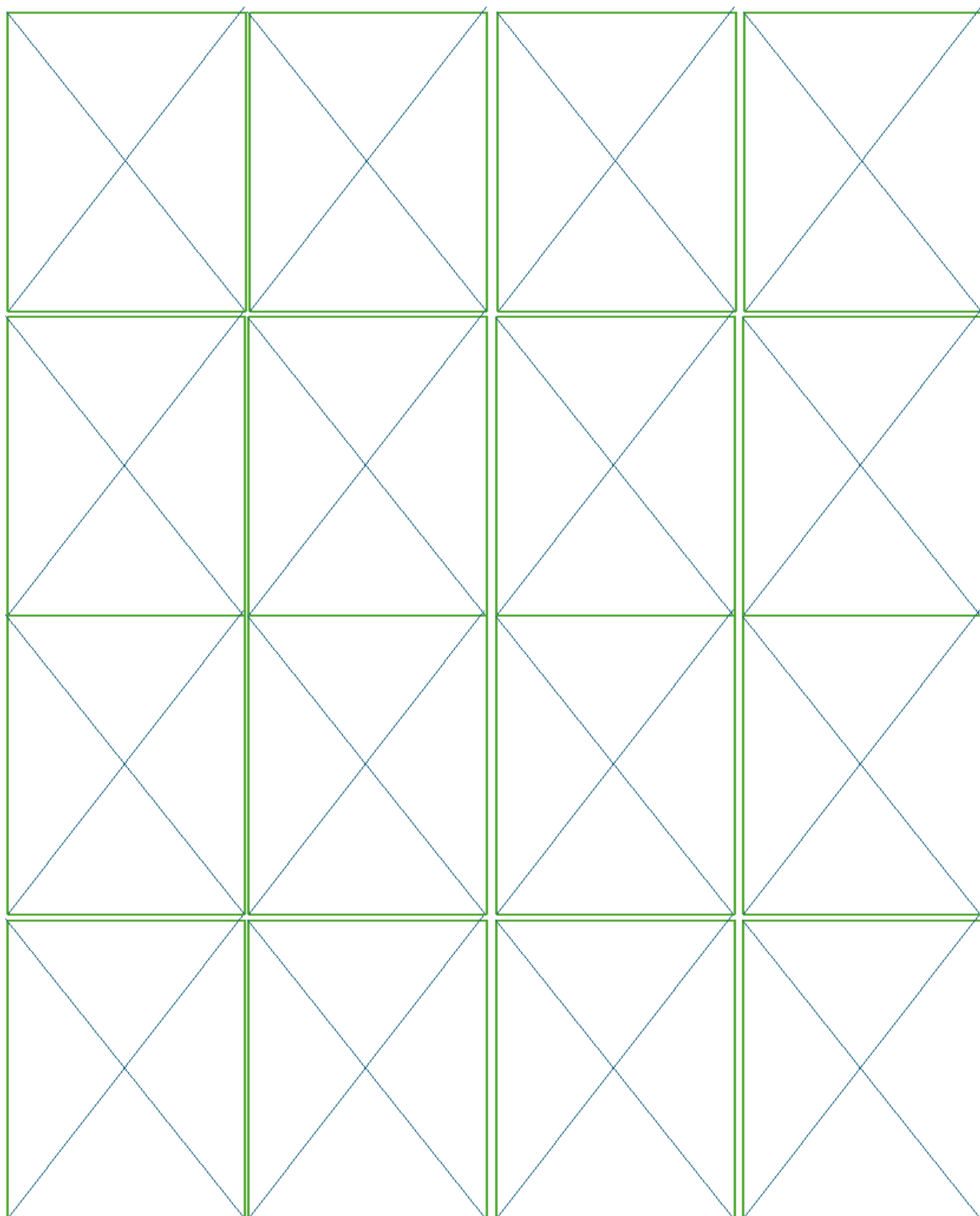
ספרו של בנימין מטודלה, הידוע כ"מסעות בנימין" או "ספר המסעות", נכתב ככל הנראה לאחר שובו, בסביבות שנת 1173 או מאוחר יותר. הספר כתוב בעברית והוא עדות יחידה במינה למצב העולם בימי הביניים, ובעיקר:

- תיאור קהילות יהודיות: בנימין הקפיד לציין את גודל הקהילה, שמות הרבנים והמנהיגים, בתי כנסת ובתי מדרש ובעיקר, את מקצועות היהודים בכל מקום (סוחרים, רופאים, בעלי מלאכה, בנקאים ועוד).
- תיאור גאוגרפי וכלכלי: הוא תיאר את הערים, המרחקים ביניהן, נתיבי מסחר, ואפילו את הכלכלה המקומית, המוצרים והתבלינים.
- מנהגים ותרבויות: לעיתים קרובות הוא כלל פרטים על מנהגים מקומיים (יהודיים ולא-יהודיים), בתי קברות ואתרים היסטוריים.
- דיוק ואמינות: אף על פי שתמיד יש לקרוא ספרי מסעות עתיקים בזהירות, בנימין נחשב לכותב מדויק ואמין יחסית, בייחוד לגבי מקומות שבהם ביקר בעצמו. התיאורים שלו אומתו פעמים רבות על ידי ממצאים היסטוריים וארכיאולוגיים מאוחרים יותר.

מורשתו של בנימין מטודלה

בנימין מטודלה היה "איש אשכולות" אמיתי של זמנו – נוסע אמיץ, סוחר ממולת, חוקר סקרן ומתעד מדויק. ספרו סיפק ידע חיוני על העולם היהודי שנשכח ועל הקישוריות הגלובלית שהתקיימה גם ללא טכנולוגיה מודרנית. הוא חיבר בין קהילות יהודיות מרוחקות, נתן תקווה ליהודים מבודדים והותיר לנו, קוראי העתיד, חלון נדיר אל עולם שאבד. בזכות "מסעות בנימין" אנו יכולים לדמיין את חיי היהודים והאנשים שחיו לפני מאות רבות של שנים וללמוד עליהם.

נספח 3: ריבועי קסם

דוגמה:

ספרד	מגלה
איש	ספינה
חוקר	בנימין
הביניים	ימי
ארצות	מטודלה
יבשה	ישראל
אזורים	איטליה
ים	יורד

נספח 4: דוגמאות לצירופים בנושא

מגלה ארצות	מורשת מפוארת	נוסע יהודי
מקור ידע	מטייל נועז	חוקר קהילות
כתב יד	דרכי מסע	ספר המסעות
נתיב עתיק	מפגשים מרתקים	ספרד, טודלה
ממצאים חדשים	ידיעות חדשות	עלייה לרגל
היסטוריה יהודית	כתבים עתיקים	תיעוד קפדני
מפה עתיקה	סודות המסחר	מסלול מופלא
תגליות חשובות	יומן מסע	יבשת אירופה
ניווט ימי	השפעה היסטורית	ארץ ישראל
איש אשכולות	מסע ארוך	בגדד, עיראק
אשת אשכולות	השכלה רחבה	מצרים, קהיר
אדם מופלא	מציאות קדומה	מורשת חשובה
ירושלים העתיקה	מסלולים מסוכנים	סוחר ממולח
	עולמות רחוקים	

נספח 6: מפה סכמטית

מקור: כלי בינה מלאכותית

נספח 7: שאלות בעקבות השיר

שאלות על הבית הראשון:

"הוא עבר נאות כפר, וערים והרים במ הרוח יללה"

- אילו סוגי מקומות בנימין מטודלה עבר בדרכו, לפי השורה הזו?
- איזו תחושה מועברת באמצעות המשפט "בם הרוח יללה?"

"הוא סבב ערבות ויערים, לא נח בכל אלה הוא אלא"

- אילו נופים נוספים עבר בנימין, ומה זה אומר עליו שהוא "לא נח?"

"גם חצה גלי ים סוערים בספינה שנקראת קראבלה, כי נוסע גדול היה בנימין מטודלה"

- באיזה כלי תחבורה השתמש בנימין כדי לחצות את הים?
- מדוע השיר מכנה אותו "נוסע גדול"? אילו תכונות נדרשות כדי לחצות "גלי ים סוערים?"

שאלות על הבית השני:

"כך עבר יבשות ואיים, בלי לשאול עד מתי יטלטלה"

- מהם יבשות ואיים?
- מה אפשר ללמוד על בנימין מהמשפט "בלי לשאול עד מתי יטלטלה"? האם הוא חשש מהמסע לדעתכם?

"ורכב על פילים ומריאים, ועל גב לביאה ובדומה לה. וצנח מצוקים נוראים, בסוכך המכונה אומברלה"

- האם לדעתכם בנימין באמת רכב על פילים ולביאות וצנח מצוקים עם מטרייה?
- אם לא, מהו הרעיון שרצה הכותב להעביר לנו באמצעות התיאורים המוגזמים האלה? מה הם מבליטים לגבי בנימין?

"כי נוסע אמיץ היה בנימין מטודלה"

- אילו מעשים מתוך הבית השני מראים שבנימין היה "נוסע אמיץ?"

שאלות על הבית השלישי:

"ובשובו מדרכיו הוא ישב ומיד נוצתו החלה, חיש לכתוב את קורות מסעיו, עלי ספר מילה בסלע"

- מה עשה בנימין מיד כשחזר ממסעותיו?
- מה פירוש הביטוי "מילה בסלע"? איך זה מתאר את הכתיבה שלו?

"כך כתב וכתב וכתב, כל ימיו הוא לבלי התעצלה"

- מה אפשר ללמוד מהחזרה על המילה "כתב" ומ"בלי התעצלה" על אופיו של בנימין?

"כי היה לו בלי סוף, מה לכתוב ולכתוב לאותו בנימין מטודלה"

- מדוע היה לבנימין כל כך הרבה לכתוב? מה זה אומר על המסע שלו?
- הנה קישור לספר של בנימין מטודלה, מסעות רבי בנימין. היכנסו ונסו לקרוא. האם הבנתם חלק מהכתוב?
- איך התרשמתם מהספר?